

Statistiska Centralbyråns (SCBs) deklarationsundersökningar

Något om utgångspunkter, användning och resultat

Av avdelningsdirektören Hans Garke

Behovet av förbättrat underlag för att studera välfärdens fördelning och de samlade effekterna av olika samhällsåtgärder på denna fördelning har under senare år tydligt framkommit. Detta beror till stor del på de kärvare ekonomiska tiderna som leder till krav på restriktioner och besparingar i den offentliga verksamheten.

Några frågeställningar:

Vilka fördelningseffekter får olika besparingsförslag? Vad är de fördelningsmässiga konsekvenserna av olika delar av skatte- och transfereringssystemet? Vad betyder inflationen för hushåll med olika sammansättning av inkomster och förmögenheter?

1 Deklarationerna som informationskälla

Den här tecknade snabbskissen utgör en betydelsefull bakgrund till de deklarationsundersökningar som SCB årligen genomför på uppdrag av regering och riksdag. Undersökningarna som utförs som stickprov grundas till mycket stor del på från skattemyndigheterna inlämnade deklARATIONER avseende fysiska personer. Skälen till att deklARATIONERNA har en sådan strategisk betydelse är i huvudsak två. För det första finns en långtgående specificering över ett brett spektrum av verksamheter i det omfattande blankettsystemet. För vart och ett av de sex inkomstslagen skall deklARANTEN mestadels lämna mycket detaljerade uppgifter i huvuddeklarationsblankett och bilagor. För det andra lämnar så gott som samtliga inkomsttagare deklARATION. Endast några hundratusen inkomsttagare — främst pensionärer och skolungdomar — är på grund av olika bestämmelser befriade från denna pålaga. För denna grupp med mycket enkla inkomst- och förmögenhetsförhållanden finns dock en godtagbar information genom främst kontrolluppgifterna.

Man kan ställa frågan om det finns något alternativ till de bearbetningar av huvuddeklarationsblankett och bilagor som nu görs. Tre alternativa kunskapskällor skall snabbt beröras. Andra administrativa material, t ex inom allmänna försäkringen, är antingen för summariska eller för partiella för att

tillfredsställa de krav som statistikanvändarna ställer. SCB skulle vidare kunna insamla inkomst- och förmögenhetsuppgifter direkt från hushållen. All erfarenhet pekar emellertid på att osäkerheten i de lämnade uppgifterna då blir mycket stor. En tredje utväg skulle vara att begränsa datainflödet till inom skatteadministrationen ADB-registrerade uppgifter. Allvarliga luckor skulle då uppkomma inom inkomstlagen kapital, annan fastighet, jordbruksfastighet och rörelse. Vidare skulle förmögenheten inte kunna specificeras på framför allt tillgångsslag.

Användandet av deklarationsmaterialet är dock ingalunda problemfritt. En osäkerhetsfaktor utgör den skuldsektorn och då i första hand skatteundandragandet. Även om man på ett grovt ungefär kan säga hur stort det totala skatteundandragandet är, kan man ifråga om fördelningseffekterna endast våga sig på mer eller mindre kvalificerade gissningar. Ett annat problem är den osäkerhet som av olika skäl vidlåder förmögenhetsuppgifterna i deklarationsmaterialet. Särskilt besvärande är detta ifråga om bank, obligationer och bostadsrätter. Möjligheten att med hjälp av bankerna komplettera bankposten utreds för närvarande av SCB. En osäkerhetsfaktor av annat slag utgörs av mer omfattande förändringar i taxeringsförfarandet i avseende på deklarationssskyldighetens omfattning m m. Intresset knyts här till den under 1982 tillsatta skatteförenklingskommittén.

För några år sedan redogjordes i denna tidskrift (1980:4) för bl a uppläggningsundersökningarna. Hur dessa undersökningar genomförs berörs därför helt summariskt. Tyngdpunkten förläggs i stället till användningen inom olika samhällsområden. En koncentration sker vidare till inkomstfördelningsundersökningen. Slutligen presenteras några exempel på resultat från denna undersökning.

2 Genomförande

Under taxeringsåret 1983 ingår ca 48 000 deklARATIONER i SCBs insamling. Detta antal motsvarar ungefär 1 % av samtliga deklARATIONER avseende fysiska personer (inbor). I denna kvantitet har då icke inräknats de drygt 20 000 deklARATIONER som ingår i riksrevisionsverkets taxeringsstatistiska undersökning samt de andra undersökningar som eventuellt kan initieras från statliga skatteutredningar m m. Av SCBs undersökningar är tre årligen återkommande, nämligen inkomstfördelningsundersökningen samt deklARATIONER för jordbrukare respektive yrkesfiskare. Den sistnämnda har en liten omfattning. Småhusundersökningen slutligen genomförs endast vissa år. Den omfattar maximalt 10 000 deklARATIONER.

Rutinerna för deklARATIONER uttagen från lokala skattemyndigheter och länsstyrelser har successivt förbättrats. En strävan har därvid varit att anpassa rutinerna till jämförbara uttag inom skatteadministrationen. Bl a har SCB tagit fram särskilda omslag för de uttagna deklARATIONERNA för att därigenom un-

derlätta arbetet för taxeringsmyndigheterna. Med hänsyn till kraven på aktuell statistik översänds färdiggranskade deklARATIONER successivt under löpande taxeringsperiod till SCB för bearbetning. Omkring månadsskiftet oktober/november saknas en mindre del av deklARATIONERNA. Dessa senare levereras till SCB successivt under november.

3 Allmänt om undersökningarna

Inkomstfördelningsundersökningen beskriver inkomst- och förmögenhetsfördelningen för hela svenska folket med uppdelningar på bl a löntagare, företagare och pensionärer. Av central betydelse är beräkningen av hushållens disponibla inkomster i såväl löpande som fasta priser. Andra inslag i undersökningen är förmögenhet och en panelansats innebärande att varje hushåll ingår i undersökningen under två på varandra följande år. Olika användningsområden beskrivs närmare längre fram.

Resultatet från *deklarationsundersökningen avseende jordbrukare* utnyttjas av statens, jordbrukets och konsumenternas särskilda instanser i samband med de regelbundet återkommande jordbruksöverläggningarna samt för andra jordbrukspolitiska ställningstaganden. Undersökningen redovisar inkomster, utgifter, tillgångar, skulder, investeringar m m för olika kategorier jordbrukare. För att komma till konkret användning förväntas resultat föreligga vid årsskiftet omedelbart efter taxeringsperiodens slut. Tidspresen är således betydande.

Deklarationsundersökningen för yrkesfiskare används som underlag för prisöverläggningarna på fiskets område och bland användarna kan nämnas statens jordbruksnämnd, fiskeristyrelsen och fiskarorganisationerna. Undersökningen kartlägger inkomster, utgifter etc.

Småhusundersökningen belyser småhusinnehavet och dess ekonomiska villkor från hushållets synpunkt samt ger information om sammansättningen av småhus och hushåll. Resultaten används av bostadsdepartementet och bostadsstyrelsen som underlag för olika bostadspolitiska beslut.

4 Till vilken nytta — några konkreta exempel

Med hänsyn till att några översiktliga resultat från *inkomstfördelningsundersökningen* senare skall presenteras kan det vara lämpligt att konkret beskriva hur denna undersökning under senare år kommit till användning. Undersökningen kallas populärt för HINK beroende på att huvudsyftet är att kartlägga Hushållens INKOMSTER. Av deklARATIONSUNDERSÖKNINGARNA HAR HINK den bredaste eller mest mångskiftande användningen. Ett stort antal specialbearbetningar har gjorts åt departement, statliga utredningar, arbetsmarknadens organisationer, vetenskapliga institutioner. I en del fall har resultaten publicerats av uppdragsgivaren eller på annat sätt. Några exempel från de senaste åren skall lämnas.

Inkomst- och välfärdsfördelning, bilaga 5 till långtidsutredningen 1980 (Ds E 1981:3)

Studien gör en översikt över välfärdens fördelning vid slutet av 1970-talet. Bl a redovisas inkomst- och förmögenhetsfördelningen.

Flerbarnsfamiljerna — kartläggning och analys, rapport från familjeekonomiska kommittén (Ds S 1981:4)

Rapporten belyser flerbarnsfamiljernas inkomstförhållanden mot bakgrund av bl a försörjningsbörda och förvärvsintensitet.

Skattespararna — en kartläggning (SCB, januari 1982)

I denna kartläggning som genomfördes på uppdrag av dåvarande ekonomidepartementet, beskrivs bl a skattespararnas inkomster, förmögenhet samt sociala profil jämfört med övriga grupper. Kartläggningen ger en bild av skattesparandet i dess inledningsskede. En förnyad kartläggning med utgångspunkt från skattesparandet vid 1982 års taxering är under utförande.

Bostadsbidragen, bilagor Ds Bo 1982:3. Bilagedel till bostadsbidragskommitténs betänkande

I bilagan kartläggs barnfamiljernas ekonomiska situation och hur den förändrats under senare år. Jämförelser görs mellan barnfamiljer med och utan bostadsbidrag.

Real beskattning, realbeskattningsutredningens betänkande (SOU 1982:1)

Innehåller en del beräkningar om hur inflationen påverkat förmögenhetsfördelningen mellan hushållen.

En del av bearbetningarna åter kommer utan att direkt publiceras till användning som ett betydelsefullt bakgrundsmaterial inför ställningstaganden i fördelningspolitiska frågor. Ett annat område är den allmänna debatten i tidningar, tidskrifter m m.

För närvarande utförs bearbetningar åt tre av de stora arbetsmarknadsorganisationerna. Vidare pågår uppdrag för politiska partier och universitet. Ytterligare kunder är statliga utredningar och kommuner. Slutligen genomför SCB på uppdrag av regeringen en stor kartläggning av jordbrukarnas levnadsförhållanden. I denna kartläggning är HINK en viktig pusselbit.

Slutligen bör något nämnas om SCBs egen publiceringsverksamhet i serien Sveriges Officiella statistik (SOS). I denna serie publiceras rapporter i bokform samt statistiska meddelanden. I bokform har under 1982 publicerats två rapporter av intresse. I augusti utkom Skattereformens fördelningseffekter (rapport 34 i serien levnadsförhållanden). Denna rapport tog upp en aktuell samhällsfråga, nämligen den av riksdagen beslutade skattereformen. I rapporten gjordes en analys av fördelningseffekterna av reformen. Debatten kring rapporten blev mycket livlig. Mot slutet av året utkom Våra inkomster. Denna

rapport tar inte upp en specifik och aktuell samhällsfråga utan tecknar inkomstfördelningen i stort i dagens Sverige.

5 Exempel på resultat

När detta skrivs har HINK 81 publicerats och kommit till användning i olika sammanhang. Årgångsbeteckningen står för inkomstår, varför HINK 81 bygger på 1982 års taxering. De följande exemplen är dock grundade på 1979 års inkomstförhållanden och beskriver några grundläggande strukturer i inkomstfördelningen. Dessa förändras i regel endast långsamt mellan åren varför beskrivningarna torde ha sin giltighet även på förhållandena 3—4 år senare. De nedan kommenterade tabellerna är hämtade från den tidigare omnämnda Våra inkomster.

Den följande sammanställningen beskriver skillnader i arbetsinkomst för olika grupper av helårs- och heltidsanställda 20—64 år. Den socioekonomiska indelningen grundas dels på yrkets normala organisationstillhörighet (LO-anslutna och övriga), dels på yrkets normala utbildningskrav. Relativa decilavståndet är ett summariskt och enkelt spridningsmått. Ju högre decilavstånd desto större är spridningen i inkomststorlek mellan olika individer inom de olika grupperna.

Socioekonomisk grupp	Medelinkomst, index	Relativa decilavståndet
ARBETARE		
Biträdespersonal	79	0,32
Icke facklärda	86	0,30
Facklärda	90	0,31
Summa	86	0,33
TJÄNSTEMÄN		
Lägre tjänstemän I	85	0,25
Lägre tjänstemän II	102	0,39
Tjänstemän på mellannivå	114	0,43
Högre tjänstemän	152	0,56
Summa	116	0,55
SAMTLIGA, index m m	100	0,43
tkr	73,1	•

Några kommentarer:

- Tjänstemännens genomsnittliga arbetsinkomster låg totalt sett 35 % högre än arbetarnas. Bland delgrupperna hade dock lägre tjänstemän I arbetsinkomster i nivå med icke facklärd på arbetarsidan och endast obetydligt över delgruppen biträdespersonal
- Inkomstnivåerna mellan de olika delgrupperna av arbetare visade inga större skillnader. I kronor räknat var spannvidden mellan facklärd och biträdespersonal i avseende på medelinkomster ca 8 000 kr. Motsvarande spannvidd på tjänstemannasidan var ca 49 000 kr.
- Delgruppen högre tjänstemän hade de i särklass högsta arbetsinkomsterna. Dessa låg drygt 50 % över genomsnittet för samtliga helårs- och heltidsanställda och nådde 111 000 kr under 1979. De här aktuella arbetsinkomsterna var vidare drygt 75 % högre än genomsnittet för samtliga helårs- och heltidsanställda arbetare.

Det förelåg vidare stora inkomstskillnader mellan helårs- och heltidsanställda män och kvinnor. Särskilt utpräglat var detta i åldersintervallet 35—64 år. För åldersgruppen 45—54 låg männens arbetsinkomst 35 % över kvinnornas.

En regional jämförelse visar att arbetsinkomsterna för helårs- och heltidsanställda 20—64 år låg högre i storstadslänen än i övriga Sverige. För männen var de genomsnittliga arbetsinkomsterna 11 % högre i storstadslänen och för kvinnorna närmare 8 % högre.

Vid beskrivningen av hushållens inkomstsituation används tre inkomstbegrepp, nämligen faktorinkomst per hushåll, disponibel inkomst per hushåll och disponibel inkomst per konsumtionsenhet. Faktorinkomsten är kort uttryckt inkomster från arbete och kapital. Sedan tillägg gjorts för bl a pensioner och barnbidrag samt den direkta skatten frångår erhålls disponibel inkomst per hushåll. Genom att ta ytterligare ett steg och beakta hushållets storlek och sammansättning kommer man till den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet. Detta senare mått kan genom dess hänsynstagande till försörjningsbördan sägas vara en grov mätare av den materiella välfärden i stort.

I nedanstående tabell har hushållen rangordnats efter storleken på deras faktorinkomst och grupperats i decilgrupper. Den första decilgruppen innehåller de 10 % av hushållen som har de lägsta faktorinkomsterna. Den tiondel av hushållen som har de näst lägsta inkomsterna redovisas i den andra decilgruppen etc. I tabellen visas sex av de tio decilgrupperna. För varje decilgrupp (faktorinkomstsorterad) redovisas medelinkomster m m.

Medelinkomster m m för samtliga hushåll efter faktorinkomst per hushåll år 1979

	Hushållen efter decilgrupper.							Index	Medelinkomst samtliga
	Första	Andra	Femte	Sjätte	Nionde	Tionde	Tkr		
Antal personer per hushåll	1,2	1,3	1,5	1,6	2,9	3,0	•	•	
Antal förvärvsarbete per hushåll	0,0	0,1	1,0	1,1	1,9	1,9	•	•	
Därav helårs- och heltidsarbete	0,0	0,0	0,6	0,9	1,3	1,4	•	•	
Faktorinkomst per hushåll	-1	4	72	97	198	299	100	60,5	
Disponibel inkomst per hushåll	43	53	76	87	160	214	100	57,1	
Disponibel inkomst per konsumtionsenhet	60	68	94	99	118	150	100	37,0	

Några kommentarer:

- De tre första decilgrupperna (tredje decilgruppen visas icke i tabellen), dvs de 30 % av hushållen som hade de lägsta faktorinkomsterna, domineras av pensionärs- och studerandehushåll med obetydliga eller obefintliga faktorinkomster. Genomsnittligt sett är hushållsstorleken låg liksom antalet förvärvsarbete. Genom pensioner m m kunde dock den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet höjas så att den uppgick till minst 60 % av genomsnittet för samtliga hushåll.
- För de därefter kommande 40 % av hushållen (tabellen visar femte och sjätte decilgrupperna) blir bilden en annan. Antalet förvärvsarbete per hushåll låg genomsnittligt kring 1,0 och hushållsstorlekarna ökade något. Faktorinkomsten per hushåll blev successivt större än den disponibla inkomsten per hushåll.
- De resterande 30 % av hushållen (här representerat av nionde och tionde decilgrupperna) avslutar paraden. Dessa hushåll skiljer sig klart från föregående mellangrupp. Hushållen dominerades nu allt mer av gifta/sammanboende med i många fall inslag av barn. Hushållsstorlekarna låg genomsnittligt mellan 2,7 och 3,0. Det blev nu allt vanligare att båda makarna förvärvsarbetade. I ökande utsträckning förekom vidare att båda makarna hade helårs- och heltidsarbete.
Inkomstnivåerna ökade och nådde i tionde decilgruppen mycket höga nivåer.